

ประวัติศาสตร์ศาสนา

บทนำ

ในบทนำนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวถึงปัญหาใหญ่ ๓ หัวข้อ คือ ๑. ศาสนาคืออะไร? มีองค์ประกอบอะไรบ้าง? ๒. วิสาประวัติศาสตร์ศาสนา มีหลักการและขอบเขตอย่างไร? และ ๓. ชาวยุโรปและอเมริกา เขียนตำราประวัติศาสตร์ศาสนาไว้ในแนวไหน หนังสือเล่มนี้ดำเนินตามแนวนั้นหรือไม่?

ในการตอบปัญหาเหล่านี้จะได้พิจารณาตามลำดับ
หัวข้อ คือ :-

๑. ศาสนาคืออะไร ?

ก. กล่าวตามความหมายในภาษาไทย คำว่า “ศาสนา” แปรมาจากคำว่า ศาสน์ ในภาษาบาลี; ศาสน์ ในภาษาสันสกฤต: หมายถึง “คำสั่งสอน” คำสั่งสอนที่นับว่าเป็นศาสนานี้ ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้:—

๑. ความเชื่อในอำนาจที่มองเห็นไม่ได้ด้วยตาบารงอย่าง เช่น อำนาจของกรรม (ตามคติแห่งศาสนาพุทธ), อำนาจของเทพเจ้า (ตามคติแห่งศาสนาที่นับถือเทพเจ้า) เป็นต้น

๒. หลักศีลธรรม คือ ให้เว้นความชั่ว ให้ประพฤติความดี ซึ่งแต่ละศาสนา ก็อาจมีคำสอนต่างกันออกไปในรายละเอียด และข้อบัญญัติ

๓. จุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต เช่น นิพพาน สภาวะที่ดับเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์ ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา, สวรรค์ การมีชีวิตอยู่กับพระเจ้า ในสวรรค์ ตามคติแห่งศาสนาคริสต์ และอื่น ๆ เป็นต้น

๔. พิธีกรรม ทางศาสนา เช่น การบรรพชา (บวชเป็นสามเณร) การอุปสมบท (บวชเป็นพระ) ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา, การรับศีลต่างบาป การรับศีลมหาสนิท การรับศีลกำลัง ตามคติแห่งคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก, การทำละหมาด^๒ คือ ถวญมนัดการพระยัดละห์ วันละ ๕ เวลา ตามคติแห่งศาสนาอิสลาม เป็นต้น

นอกจากนี้คำว่า “ศาสนา” ในภาษาไทย ซึ่งแปลมาจากคำบาลี และสันสกฤตดังกล่าวแล้ว ยังมีความหมายหรือคำแปลอย่างอื่นอีก เช่น “การปกครอง” อันหมายถึงการปกครองจิตใจของตนเองด้วยอากัณษณ์ธรรมทางศาสนา

๑. ความหมายของคำเหล่านี้ โปรดดูข้อความในบทที่ว่าด้วยศาสนาคริสต์

๒. คำว่า ละหมาด นี้ ไม่ทราบว่าเป็นภาษาอะไรแน่ เท่าที่สอบพบในหนังสือ เบญจสาสน์ ของ พระอภัยมณีเรื่องเดช พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ใช้คำนี้ หนังสือประมวลศัพท์ศาสนา ของ พ.อ. ปิ่นมุกข์กันต์ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ใช้คำว่า ละหมาด หรือ นะมาซ แต่ในหนังสือชื่อ MUHAMMAD AND THE ISLAMIC TRADITION ของ EMILE DERMENGHEM พิมพ์ ค.ศ. ๑๙๕๘ (พ.ศ. ๒๕๐๑) ใช้คำอาหรับว่า ซะลาต (SALAT)

“ความเป็นระเบียบเรียบร้อย”, “ศีล” เป็นต้น ผู้สนใจค้น
ความหมายโดยละเอียด อาจดูพจนานุกรม ดั้งดกฤต—
อังกฤษ ของ อาปเต และ มอเนียร์ วิดเดย์มัต ได้

ข. กล่าวตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า

“ศาสนา” ในภาษาไทย ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “religion”
คำอังกฤษคำนี้ มีผู้สันนิษฐานว่า มาจากภาษาละติน
“religio” และคำนี้ในภาษาละติน เขาก็สันนิษฐานอีกว่า
มาจากคำ ๒ คำ คือ “relegere” ซึ่งแปลว่า “การปฏิบัติ
คือ หรือการเกี่ยวข้อง ด้วยความระมัดระวัง” อย่างหนึ่ง,
จากคำว่า “religare” ซึ่งแปลว่า “ผูกพัน” คือ ผูกพัน
กับพระเจ้าอีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นคำแปลจากศัพท์เดิม

ส่วนความหมายที่ผู้แต่งตำราว่าด้วยศาสนาเป็นภาษา
อังกฤษให้ไว้ต่าง ๆ กันนั้น เท่าที่ได้ตรวจสอบดูแล้ว น่า
จะไม่มีใครประมวลไว้พิสดารเท่า ดร. โรเบิร์ต เฮอร์เนสต์
ฮูม ผู้แต่งหนังสือ เรื่อง THE WORLD'S LIVING
RELIGIONS.

กล่าวคือ ดร. ฮูม ได้แยกประเภทไว้ว่า ความหมายของคำว่า ศาสนา หรือ religion นั้น มีผู้กล่าวเน้นไปในทางต่างๆ ไม่เหมือนกัน เช่นเน้นความหมายไปในทางพุทธิปัญญาบ้าง, ทางศีลธรรมบ้าง, ทางความสะเทือนใจบ้าง, ทางการบูชาบ้าง, ทางประโยชน์ต่อตนบ้าง, ทางสังคมบ้าง, ทางเรื่องส่วนตัวของแต่ละคนบ้าง, ทางกระบวนการแห่งอุดมคติอันสูงสุดบ้าง, ทางครอบคลุมถึงสิ่งต่างๆอย่างกว้างขวางบ้าง ดังต่อไปนี้:—

๑. เน้นความหมายทางพุทธิปัญญา (intellectual emphasis)

แมกซ์มิลเลอร์ เขียนไว้ว่า “ศาสนา คือ ความสามารถหรืออำนาจทางจิต ซึ่งไม่ขึ้นแก่ความรู้ดีทางประสาทสัมผัสหรือเหตุผล สามารถทำบุคคลให้เข้าใจถึง ‘พระเจ้า’ ภายใต้นามต่างๆ กัน และภายใต้เครื่องหมายต่างๆ กัน”

๒. เน้นความหมายทางศีลธรรม (moral emphasis)

ก. อิมมานูเอล คานท์ เขียนไว้ว่า “คำสั่งนา คือ การยอมบริบูรณ์หน้าที่ที่พึงปรารถนาตามเทวโองการ (คือตามที่พระเจ้าบัญชา)”

ข. แมทธิว อาร์โนลด์ เขียนไว้ว่า “คำสั่งนา คือ ศีลธรรมซึ่งรู้ดีได้โดยความสะเทือนใจ”

๓. เน้นความหมายทางความสะเทือนใจ^๑

(emotional emphasis)

บิล มาเชอร์ เขียนไว้ว่า “สาระของคำสั่งนา ก็คือความรู้ดีถึงการที่ต้องอิงอาศัยอย่างแท้จริง” (คำว่า อิงอาศัยในที่นี้ หมายความว่าไม่เป็นอิสระแก่ตัวเอง ต้องพึ่งพระเจ้า—โปรดสังเกตว่าฝรั่งให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำสั่งนามักเห็นพระเจ้าไม่ค่อยเห็น เพราะได้รับการอบรมมาแต่เด็กแค่น้อย จนฝังใจเชื่ออย่างแน่นแฟ้น)

๑. คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ ใช้คำว่า อวาท: ความรัก, ความซึ้ง, ความยินดี, ความกลัว, ความเศร้าโศก จัดเป็น อวาท ในทางจิตวิทยา

๔. เน้นความหมายทางการบูชา (emphasis

on worship)

อัลลัน เมนซีด เขียนไว้ว่า "คำสอน คือ การบูชา พลัง
ที่ดูยิ่งกว่า จากความหมายของความศรัทธา" (ซึ่งหมายถึง
การบูชาหรือเคารพอำนาจสถิตยที่มอยู่เหนือมนุษย์ อันเนื่อง
มาจากความศรัทธาหรือความรู้อัจฉริยะบางอย่าง)

๕. เน้นความหมายทางประโยชน์ส่วนตัว

(emphasis on self-advantage)

อัลเบิร์ต เรวิดล์ เขียนไว้ว่า "เหนือสิ่งอื่นใด, คำสอนตั้ง
อยู่บนความศรัทธาของมนุษย์ เพื่อจะรู้แจ้งซึ่งการเข้าด้วยกัน
กันได้อย่างกลมกลืนระหว่างจุดหมายปลายทางของเขา กับ
อานุภาพแห่งหodayที่เขาพบในโลก"

๖. เน้นความหมายทางสังคม (social emphasis)

ศาสตราจารย์ เอคเว็ค สกริบเนอร์ อิมส์ เขียนไว้ว่า
"คำสอน คือ ความรู้อัจฉริยะถึงคุณค่าทางสังคม อันสูงส่ง"

๗. เน้นความหมายทางเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน หรือที่ใช้ศัพท์ว่า **ปัจเจกชน** (individual emphasis)

ศาสตราจารย์ วิลเลียม เจมส์ เขียนไว้ว่า “เพราะฉะนั้น คำสั่งที่ข้าพเจ้าขอให้ท่านถือเอาตามความพอใจในบัดนี้ จะมีความหมายสำหรับเราว่าได้แก่ ความรู้สึก, การกระทำ และ ประสบการณ์ ของแต่ละบุคคลในเมื่ออยู่ตามลำพัง เท่าที่เขาจะเข้าใจได้ด้วยตนเอง เพื่อจะดำรงอยู่อย่างเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ก็ตาม ที่เขาเข้าใจว่า เป็นสิ่งเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า”

๘. เน้นความหมายทางกระบวนการแห่งอุดมคติอันสูงสุด (emphasis on the supreme idealizing process)

ศาสตราจารย์ จี. ดับบลิว สแตรทตัน เขียนไว้ว่า “คำสั่งนี้ คือ ความนิยมชมชอบดั่งโลก และกลุ่มชนที่มองไม่เห็น และคำสอนย่อหมายถึงดั่งดั่งใดก็ได้ ที่ดูเหมือนจะชัดเจนว่าเป็นการเคลื่อนไหวเข้าหา หรือเป็นการเคลื่อนไหวออกมาจากความนิยมชมชอบดั่งดั่งแล้ว หรืออาจเป็นการ

ดีกว่าที่จะบรรยายว่า คำสอน คือ อากัปกิริยาทั้งหมดของ
คนต่อสิ่งที่ปรากฏแก่เขาว่า เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่ยิ่งใหญ่ที่
สุด” (อุคฺมคฺคิอันสูงสุดตามที่กล่าวถึงในที่นี้ คือ โลก หรือ
กลุ่มชนที่มองไม่เห็น หรือสิ่งที่ดีที่สุดในที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เท่าที่
บุคคลจะคาดคะเนไปถึง)

๙. เน้นความหมายทางครอบคลุมถึงสิ่งต่างๆ

อย่างกว้างขวาง (An emphasis which attempts to
include all the others)

ศาสตราจารย์ วิลเลียม อาคัมส์ บราวน์ เขียนไว้ว่า
“คำสอน หมายถึงชีวิตของบุคคลในถิ่นที่สัมพันธ์กับท่านผู้
เห็นอมนุษย์ธรรมของเขา กล่าวคือ ความสัมพันธ์ของเขา
กับอานุภาพซึ่งเขาได้ยกด้วยตนเองว่า จะต้องอิงอาศัย, กับ
อำนาจ ซึ่งเขาคิดว่าตัวเขาเองมีความรับผิดชอบต่อ และ
กับผู้มองไม่เห็นซึ่งเขาสามารถติดต่อใกล้ชิดด้วยได้ การ
อิงอาศัย, ความรับผิดชอบ, ความติดต่อใกล้ชิด ย่อมร่วม
อยู่ด้วยกันในอุคฺมคฺคิแห่งคำว่า คำสอน”

นี่เป็นการตีความคำว่าศาสนา ซึ่งนักปราชญ์ได้เขียนไว้ในที่ต่างๆ ตามแนวแห่งความเข้าใจของตน และ ดร. ฮูม ได้รวบรวมมาให้พิจารณาอย่างกว้างขวาง ผู้ที่เป็นพุทธศาสนิกชน ย่อมรู้ดีว่าการแปลความหมายของคำว่า "ศาสนา" ทั้ง ๘ ทางที่กล่าวมานี้ มีลักษณะเป็นตะวันตกหรือเป็นแบบฝรั่งจริงๆ คือ ตัดเรื่องพระเจ้าออกไม่คอยได้^{๒๕} ทั้งนี้เพราะฝรั่งย่อมมองศาสนาตามเหตุแวดล้อม หรือตัวอย่างแห่งบุคคลใดก็เคียง ตลอดจนตัวเอง ซึ่งส่วนใหญ่มีจิตใจเชื่ออย่างแนบแน่นในเรื่องพระเจ้า

มีนักแต่งตำราอีกคนหนึ่ง คือ ชาลส์ เอ็ด. บราวเดน ได้ให้ข้อสังเกตไว้ในหนังสือเรื่อง The World's Religions ของเขาว่า แม้การแปลความหมายแห่งคำว่า "ศาสนา" จะมีมากมายสักเพียงไร แต่ก็อาจย่อให้สั้นลงได้เพียง ๒ ข้อ คือ อะไร? กับ ทำไม? โดยขยายความว่า การแปลความหมายของคำว่า "ศาสนา" ย่อมชี้ไปที่พฤติกรรมของคนว่า "ทำอะไร" อย่างหนึ่ง "ทำไมจึงทำอย่างนั้น" อีกอย่างหนึ่ง

เช่น ถ้าอธิบายความหมายว่า ศาสนา ได้แก่ความประพฤติตามศีลธรรมหรือการบูชาตั้งที่คนเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน คำอธิบายนั้นย่อมชี้ไปถึง อะไรที่คนทำ ถ้าอธิบายว่าได้แก่ การถนอมรักษาไว้ซึ่งคุณค่า หรือความดำนักรังคุณค่าอันสูงของสังคม เป็นต้น ย่อมชี้ไปถึงว่า ทำไมเขาจึงทำ

สรุปความ

จากความหมายของคำว่า ศาสนา ที่กล่าวมาแล้ว ทั้งจากหลักในภาษาไทย ซึ่งสืบเนื่องมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตก็ตาม จากหลักภาษาอังกฤษ ซึ่งสืบเนื่องมาจากภาษาละติน รวมทั้งการตีความของนักปราชญ์ต่างๆ ก็ตาม เราย่อมเห็นรากฐานของศัพท์ และแนวความคิดต่าง ๆ เป็นอันมาก ซึ่งอาจจะทำให้พื้นผิว จนไม่รู้จะเลือกว่า ความหมายที่ถูกต้องของคำว่า ศาสนา นั้น คืออะไร ?

ในฐานะเป็นผู้เขียนหนังสือเรื่องนี้ ถ้าท่านผู้อ่านจะถามว่า ผู้เขียนพอใจความหมายข้อไหน หรือมีความเห็นเป็นส่วนตัวว่าอย่างไร ก็จะขอให้ความหมายตามความพอใจ

ของผู้เขียน ดังต่อไปนี้—

๑. คำสอนคือที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงส่งของมนุษย์

๒. คำสอนคือที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่งมนุษย์ส่วนมากย่อมเลื่อมใยก้มศีรษะด้วยความพอใจ และตามความเหมาะสมแก่เหตุแวดล้อมของตน

๓. คำสอนคือคำสั่งสอน อันว่าด้วยศีลธรรมและอุดมคติสูงสุดในชีวิตของบุคคล รวมทั้งแนวความเชื่อถือ และแนวการปฏิบัติต่าง ๆ กันตามคติของแต่ละศาสนา

ผู้เขียนเห็นว่า การแปลความหมายใน ๓ แบบนี้ จะครอบคลุมถึงหมดทั้งศาสนาที่เชื่อในเรื่องพระเจ้า และไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้า

แต่อย่างไรก็ตาม การแปลความหมายแต่อย่างเดียวย่อมไม่ชัดเจนพอ จนกว่าจะได้กล่าวถึง องค์ประกอบ ของศาสนา ซึ่งท่านผู้อ่านจะพิจารณาเห็นได้ ดังต่อไปนี้—

องค์ประกอบของศาสนา

๑. ศาสดา คือผู้ตั้งศาสนา หรือผู้สอนดั้งเดิม
 ๒. คัมภีร์ศาสนา คือข้อความที่ท่องจำกันได้ แต่ได้จดจารึกเป็นถาวรอักษร หลักคำสอน หรือ หลักธรรม รวมอยู่ในข้อนี้
 ๓. นักบวช คือผู้สืบต่อศาสนา หรือผู้แทนเป็นทางการของศาสนานั้น ๆ ซึ่งมีข้อกำหนดคุณสมบัติไว้ต่าง ๆ กัน ตามคติของแต่ละศาสนา
 ๔. วัด หรือ ศาสนสถาน คือที่ตั้งทางศาสนา หรือ ปูชนียสถาน คือสถานที่เคารพทางศาสนา
 ๕. เครื่องหมาย หรือสิ่งแทน, พิธีกรรม รวม ทั้ง ปูชนียวัตถุ คือสิ่งทงเคารพบูชา
- ข้อที่ควรทราบในเบื้องต้นก็คือ แต่ละศาสนาไม่จำเป็นต้องมีองค์ประกอบครบหมดทุกข้อ แต่การมีองค์ประกอบน้อยเกินไป ย่อมทำให้นักการศาสนา หรือผู้แต่งคำวาททางศาสนา ไม่นิยมจัดว่าเป็นศาสนา แต่จัดเป็นเพียงลัทธิ หรือความเชื่อดูเท่านั้น

ขอยกตัวอย่าง คือ ดัทธินับถือผีต่างเทวดา หรือจะ
เรียกว่าศาสนานับถือผีต่างเทวดาก็ตามใจ อันตรงกับคำอัง-
กฤษว่า Animism เราแปลกันว่า “วิญญาณนิยม” ไม่
ได้รับการจัดเข้าในทำเนียบศาสนาอย่างเป็นทางการ ทั้งที่มี
คนนับถืออยู่ทั่วไปมิใช่น้อย แต่เพราะเหตุที่ขาดองค์ประกอบ
คือ ศาสดา และคัมภีร์ศาสนา ตลอดจนนักบวช และ
ศาสนสถาน จึงถือกันว่าเป็นศาสนาหรือดัทธิตกแอมแฝงหรือ
ซ่อนตัวปะปนอยู่ในศาสนาต่าง ๆ บ้าง มีอยู่กระจัดกระจาย
ตามถิ่นต่าง ๆ โดยไม่มีหลักศาสนแน่นอน แต่ผิดแผก
แตกต่างกันไป จนกลายเป็นขนบธรรมเนียม หรือประเพณี
ของท้องถิ่นบ้าง เมื่อมีการนับจำนวนศาสนาหลัก ๆ ในโลก
ที่ยังมีคนนับถืออยู่ จึงไม่ค่อยมีตำราเล่มไหน นับศาสนาที่
นับถือผีต่างเทวดา เข้าในทำเนียบของศาสนา

ศาสนาฮินโต และ ศาสนาฮินดู ขาดศาสดา คือผู้ตั้ง
ศาสนาหรือผู้สอนดั้งเดิม แต่มีคัมภีร์ศาสนา และนักบวช
มีศาสนสถาน และปุชฺณียวัตถุ จึงนับว่าขาดองค์ประกอบ
เพียงอย่างเดียว

คำสอนของโจ ไม่นับถวญ เพราะของโจมีความเห็น
เป็นปฏิปักษ์กับการเป็นนักษวช แต่ก็มีคำสดา มีคัมภีร์
คำสดา มีปฐนัยสดาน และมีปฐนัยวัตถุ

ถ้าจะมีคำถามว่า ปฐนัยสดานในคำสอนของโจ มีจริง
หรือ และมีปฐนัยวัตถุ ในคำสอนของโจ คืออะไร? เฉพาะ
ปฐนัยสดานผู้เขียนขอเสนอให้ดูภาพประกอบ ๒ ภาพ เป็น
ภาพถ่ายทางอากาศ แสดงให้เห็นปฐนัยสดานกลางแจ้ง ซึ่ง
จักรพรรดิฉินใช้เป็นทิวเขาฟ้าหรือเทียน ณ เมืองปักกิ่ง ภาพ
แรกแสดงเนื้อที่กว้างขวางยิ่งกว่าสนามหลวงของเรา เป็นรูป
& เหลี่ยม มีกำแพงและประตูรอบ ถัดเข้าไปเป็นรูปวงกลม
มีกำแพงและประตูรอบ ถัดเข้าไปอีก ๓ ชั้นเป็นรูปวงกลม
ยกพนมสูงชันไปเป็นชั้น ๆ ทั้ง ๓ ชั้น แต่ละชั้นมีกำแพง
รอบและมีบันไดขึ้น วงกลมตรงกลางซึ่งสูงกว่าเพื่อนั้น ใช้
เป็นที่บูชาฟ้า ภาพที่ ๒ มีลักษณะเป็นวัด มีวงกลม ๓ ชั้น
ถมสูงเป็นชั้น ๆ ชันไป ชันกลางมีอาคาร ๓ ชั้น มีความ
กว้างใหญ่พอกับภาพแรก ใช้เป็นที่บูชาฟ้าของพระจักรพรรดิ
ฉินในสมัยโบราณเช่นเดียวกัน มีภาษาอังกฤษประกอบว่า
The Temple of Heaven นอกจากนี้ยังมีภาพเขียนแสดง

พิธีบูชาฟ้าของพระจักรพรรดิจีน ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ชั่งเกง
ของขงจื๊ออีก ๓ ภาพ ในพิพิธภัณฑสถานวิกิตอเรีย และ
อัลเบิร์ตแห่งกรุงลอนดอน (โปรดดูภาพในหนังสือ The
Concise Encyclopaedia of Living Faiths หน้า ๓๗๓ —
๓๗๗) ส่วนปฐมนิยัตถุณหกมีรูปของขงจื๊อเอง ซึ่งประดิษฐาน
ในวัดขงจื๊อ (โปรดดูภาพประกอบในหนังสือเรื่อง Confucius
ของ ซีเกกิ ไกสุเกะ ฉบับพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๕๖) นอกจากการ
บูชาขงจื๊อแล้ว ยังมีการบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งขงจื๊อรับรองไว้
เป็นหลักฐาน วิถีบูชาบรรพบุรุษ คือ มีแผ่นไม้จารึกนาม
ของบรรพบุรุษตั้งไว้ที่โต๊ะ แผ่นไม้เรียกว่าในตำแหน่งแต่จัด
ว่าเกษั้น รายละเอียดมากกว่านั้น โปรดอ่านบทที่ว่าด้วย
ศาสนาขงจื๊อ เท่าที่เล่ามานี้ เป็นเพียงข้อชี้แจงให้เห็นว่าใน
ศาสนาขงจื๊อ มีปฐมนิยัตถุ และปฐมนิยัตถุ จริงหรือไม่
เพียงไร

มีข้อที่ควรกล่าวอีกเล็กน้อยคือ เรื่องเครื่องหมายหรือ
ดั่งแทนให้รู้ว่่าหมายถึงอะไรในศาสนาไหน จะขอยกตัวอย่าง
เช่น ในพระพุทธศาสนา ใช้รูปวงกลมธรรมจักรบ้าง ใบโพธิ์

บ้าง พระพุทธรูปบ้าง ของ ๒ ชื่อที่เรียกว่า ขงฉัพพนังรังดี บ้าง ในศาสนาคริสต์ ใช้รูปไม้กางเขนบ้าง รูปปลาบ้าง ในศาสนาอิสลาม ใช้รูปพระจันทร์เสี้ยว มีดาว ๑ ดวงเป็น สัญลักษณ์ ผู้ที่มามีภาพของชาติต่าง ๆ จะสังเกตเห็นว่าประเทศใดก็ตาม ถ้านับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่นั้นแล้ว ธงชาติของประเทศนั้นจะมีรูปพระจันทร์เสี้ยว พร้อมด้วยดาวดวงหนึ่ง กำกับอยู่ด้วยเสมอ

๒. หลักการและขอบเขต

แห่งวิชาประวัติศาสตร์ศาสนา

วิชาประวัติศาสตร์ศาสนา นับว่ากว้างขวางยิ่งกว่าวิชาศาสนาเปรียบเทียบ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า วิชาศาสนาเปรียบเทียบเป็นเพียงแขนงหนึ่งของวิชาประวัติศาสตร์ศาสนาเท่านั้น เมื่อชี้ให้เห็นหลักการและขอบเขตแล้ว ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ชัดถึงความจริงข้อนี้

กล่าวอย่างกว้าง ๆ เรื่องอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับ
ศาสนา จำเดิมแต่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก จวบจนปัจจุบันนี้ อัน
ชี้ให้เห็นความเป็นมาทุกแง่ทุกมุมโดยชัดเจน รวมทั้งถาวร
เปรียบเทียบกับศาสนาอื่น ๆ ด้วย จัดเป็นขอบเขตที่พึงศึกษา
ในวิชาประวัติศาสตร์ศาสนาทางต้น

ดร. อี. โอ. เจมส์ ผู้เขียนตำราประวัติศาสตร์ศาสนา
ชาวอังกฤษ กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ History of Religions
หน้า ๒๐๕ ให้หลักในการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาไว้ ๔
ประการ คือ:—

๑. **ศึกษาด้านมนุษยวิทยา** The Anthropological Approach
๒. **ศึกษาจากหลักฐานด้านโบราณคดี** Archaeological Evidence
๓. **ศึกษาจากหลักฐานทางเอกสาร หรือคัมภีร์ศาสนา** The Documentary Evidence
๔. **ศึกษาในค่านเปรียบเทียบ** The Comparative Study

เพื่อความเข้าใจชัด จะอธิบายอย่างสั้น ๆ ถึงคำ ๒ คำ
คือมนุษยวิทยา กับ โบราณคดี ว่าได้แก่อะไร ?

มนุษยวิทยา หรือที่บางท่านเรียกให้ยากขึ้นว่า
มานุษยวิทยา นั้น ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Anthropology
แปลว่าวิชาว่าด้วยมนุษย์ (Anthropo = มนุษย์ + logy = วิทยา)
คำว่า anthropo มาจากภาษากรีกว่า anthropos แปลว่า
man คือมนุษย์หรือคน วิชา^๕เป็นการศึกษาทางวิทยาศาสตร์
ถึงพัฒนาการทางร่างกาย, ทางสังคม และทางวัฒนธรรม
และพฤติกรรมของมนุษย์ จำเดิมแต่ปรากฏในโลก มีแนว
การศึกษากว้างขวาง เช่นศึกษาถึงวิวัฒนาการ คือการค่อย
เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ, ศึกษาถึงโครงสร้างซึ่งเป็นซาก
เหลือในดินในหิน, ศึกษาเกี่ยวกับร่างกาย, ศึกษาโดยจัด
ประเภทประชาชนตามลักษณะภูมิศาสตร์ปัจจุบัน และกระ-
บวนการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของเขา, ศึกษาโบราณคดี
หรือเรื่องก่อนประวัติศาสตร์, ศึกษาวัฒนธรรม และภาษา
พูดของมนุษย์ในยุคนั้น ๆ. การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสตร์

ทางด้านมนุษยวิทยา จึงเป็นการศึกษาถึงสังคม วัฒนธรรม และพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตที่แสดงออกเกี่ยวกับศาสนา

โบราณคดี ความจริงคำนี้ เมื่อพิจารณารูปศัพท์ในภาษาอังกฤษแล้ว น่าจะมีบัญญัติศัพท์ว่า โบราณวิทยา คือ คำว่า Archaeology นั้น แยกเป็น Archaeo = โบราณ + logy = วิทยา แต่เราใช้กันจนชินแล้วว่า โบราณคดี จึงควรนับได้ว่าเป็นคำที่นิยมกันแล้ว คำว่า archaeo มาจากภาษากรีกว่า arkhaio แปลว่า ancient = โบราณ วิชานี้เป็นการศึกษาถึงชีวิต, สังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีต คติขุมมนุษยวิทยา แต่ศึกษาจาก สถาปัตยกรรมบ้าง เครื่องใช้บ้าง หุ่นฝังศพบ้าง ซากบ้านเมืองที่ขุดพบในดิน บ้าง จิตรกรรม, ประติมากรรม หรือศิลปะอื่น ๆ บ้าง กล่าวโดยรวมรัด คือโบราณคดี ศึกษาวัตถุ, เพื่อสอดสาวไปถึงเรื่องราวของมนุษย์ในอดีต และจัดเป็นสาขาหนึ่งของมนุษยวิทยาได้ หรือกล่าวให้กว้าง ทั้งมนุษยวิทยา และโบราณคดีจัดเป็นวิชาแต่ละสาขาของวิทยาศาสตร์ทางสังคม หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า สังคมศาสตร์ (Social Sciences)

การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา มีความจำเป็นอยู่ไม่น้อย ที่ต้องอาศัยหลักฐานทางโบราณคดีเข้าช่วยประกอบ ขอยกตัวอย่างศาสนาโบราณ เช่น ศาสนาของอียิปต์, บาบิโลเนีย, โรม, กรีก, เม็กซิโก และ เปอร์ โบราณ ดัชนีปรากฏหลักฐานจากการค้นพบทางโบราณคดีทั้งสิ้น

เท่าที่ได้อธิบายความหมายของคำว่า “มนุษยวิทยา” และ “โบราณคดี” มาแล้ว ก็เพื่อช่วยให้เข้าใจในเรื่องหลักการและขอบเขตของวิชาประวัติศาสตร์ศาสนาตามแนวของ ดร. อี. ไอ. เจมส์ อดีตศาสตราจารย์วิชาประวัติศาสตร์ศาสนา แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอนระดับเจเนอรัล

ถ้าจะพิจารณาแนวในการศึกษาศาสนา ซึ่ง ดร. ฮูม กล่าวไว้ประกอบด้วย ก็น่าจะช่วยให้ได้แง่คิดบางอย่าง กล่าวคือ ดร. ฮูม กล่าวไว้พิสดารกว่าของ ดร. เจมส์ แต่ขยายข้อวิชาได้กว้างกว่า คือแทนที่จะกล่าวถึง การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา กลับใช้คำให้มีความหมายกว้างว่า การศึกษาศาสนา ในกรณี ดร. ฮูม แสดงทางศึกษาได้ ๘ ประการ คือ :—

๑. ศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบว่า
 คำสอนมีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอย่างไร

๒. ศึกษาในแง่จิตวิทยา เพื่อศึกษาลักษณะ
 พิเศษของคนที่เกี่ยวข้องกับ เครื่องมือ คือความคิด ความรู้สึก
 และเจตนาารมณ์

๓. ศึกษาในแง่ปรัชญา ในฐานะเป็นการแสวงหา
 ความรู้เกี่ยวกับระดับสูงสุดของมนุษย์ แต่คำสอนก็ต่าง
 จากปรัชญา ในแง่ที่ว่ามิใช่เป็นเพียงการแสวงหาความรู้
 เท่านั้น แต่เป็นการครองชีวิตให้แนบเนืองกับความรู้นั้นด้วย

๔. ศึกษาในแง่กิจกรรมหลายอย่างทางสังคม
 ในฐานะที่มนุษย์อาศัยหลักคำสอนผลิต หรือ วางระเบียบทาง
 สังคม อันเป็นอุดมคติขึ้น

๕. ศึกษาในแง่วรรณคดี ซึ่งหมายถึงข้อเขียนที่
 มนุษย์ได้พยายามแสดงออกถึงอุดมคติและความรู้สึกของเขา
 เป็นถ้อยคำ ทั้งนวมถึงคำภีร์คำสอนของแต่ละศาสนาด้วย

๖. ศึกษาในแง่สุนทรียะ (aesthetic approach)
 เช่นการที่มนุษย์ได้แสดงออกซึ่งความนิยมชมชอบในคำสอน

ด้วยการสร้างดรรชนีต่าง ๆ เช่น ดนตรี, ปฏิมากรรม, สถาปัตยกรรม และศิลปะอื่น ๆ ทงปวง

๗. ศึกษาในแง่ศีลธรรม หรือจริยศาสตร์ ว่า มีหลักการและข้อกำหนดต่าง ๆ อย่างไรบ้าง

๘. ศึกษาในแง่ส่วนตัวบุคคล ว่าเขาจะบรรลุ ความหลุดพ้นได้อย่างไร

๙. ศึกษาในแง่เปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความ ต่อกันและความแตกต่างกันแห่งศาสนาต่าง ๆ

สรุปความ

เป็นอันว่าหลักการและขอบเขตแห่งวิชาประวัติศาสตร์ ศาสนานี้ แม้จะมีตำราก่อถึงแนวการศึกษาได้ต่าง ๆ กัน ว่าอาจศึกษาได้จากด้านนี้ ด้านนี้ อีกนับไม่ถ้วนอย่าง สุด แต่จะพิจารณาศึกษาในแง่ไหนมุมไหนและพิจารณา กว้างแคบกว่ากันเพียงไร แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็อาจ รวมความได้ว่า “ประวัติศาสตร์ศาสนา เป็นวิชาที่ว่า

ด้วยความเป็นมา และเหตุการณ์ในอดีตของศาสนาต่าง ๆ ที่มนุษย์สามารถสืบค้นได้ หรือหาความรู้ได้จากหลักฐานทั้งหลาย ซึ่งอาจเกี่ยวโยงไปถึงสาขาวิชาอื่น ๆ ”

๓. แนวการเขียนประวัติศาสตร์ศาสนา

ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่า เราจะได้พิจารณาเรื่องแนวการเขียนตำราประวัติศาสตร์ศาสนาเป็น ๒ นัย คือ ชาวยุโรปและอเมริกาเขียนตำราประวัติศาสตร์ศาสนาไว้ในแนวไหน ? และหนังสือเล่มนี้ดำเนินตามแนวนั้นหรือไม่ ? ขอให้เราพิจารณาปัญหาที่หนึ่งก่อน

ดร. อี. โอ. เจมส์ แห่ง อังกฤษ เขียนในลักษณะ ผดมระหว่างมาตรฐานทางภูมิศาสตร์กับความใกล้ชิดระหว่างหัตถ์ศาสนา คือเมื่อก้าวถึงกำเนิดแห่งศาสนาแล้ว ก็กล่าวถึงศาสนาโบราณแห่งตะวันออกกลาง, ศาสนาของอินเดีย,

ศาสนาในประเทศจีนและญี่ปุ่น, ศาสนาไซโรดเคอร์ กับ ศาสนายิว, ศาสนาของกรีกกับโรม, ศาสนาคริสต์กับอิสลาม แล้วจบลง ด้วยหัวข้อเรื่องการศึกษาประวัติศาสด์ศาสนา, จะเห็นได้ว่า การรกด่าถึงศาสนาในตะวันออกกลาง, อินเดีย, จีน, ญี่ปุ่น, กรีกและโรม เป็นการรกด่าโดยมูลนิธิทาง ภูมิศาสด์ ส่วนการรกด่าถึงศาสนาไซโรดเคอร์กับศาสนายิว และคริสต์กับอิสลาม เป็นการรกด่าโดยมูลนิธิแห่งความ โดดเดี่ยวระหว่างหลักศาสนา

ศาสตราจารย์ ชาลส์ ชามูเอล บราเดน แห่ง สหรัฐอเมริกา เขียนในลักษณะเรียงลำดับ ศาสนาโบราณ ที่ไม่มีผู้นับถือแล้ว กับศาสนาที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน การรกด่าถึงศาสนาโบราณ ได้ตั้งหัวข้อตามหลักทางภูมิ-ศาสด์ ส่วนการรกด่าถึงศาสนาที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน ใช้วิธีแยกตามรายชื่อศาสนาบ้าง ใช้วิธีรวมรกด่าโดยอ้าง ชื่อประเทศเป็นสำคัญ เช่นศาสนาของประเทศจีน, ศาสนา ของประเทศญี่ปุ่นบ้าง

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนแบ่งศาสนานอก
 เป็นสองส่วน คือ ศาสนาที่ตายไปแล้ว ได้แก่ศาสนาที่ไม่
 มีผู้นับถือแล้ว กับศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่ คือที่ยังมีผู้นับถืออยู่
 ส่วนการเรียงลำดับศาสนาที่ตายไปแล้ว เรียงตามตัวอักษร
 ของทวีป คือ ศาสนาโบราณของทวีปยุโรป, อเมริกา,
 อาฟริกา และ เอเชีย ส่วนศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้ง ๓๓
 ศาสนาดั้งเดิมแห่งกำเนิดในเอเชียทั้งนั้น จะกล่าวโดยเรียง
 ลำดับจากเอเชียตะวันออก เอเชียใต้ ไปหาเอเชียตะวันตก
 กล่าวคือ ศาสนาที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียตะวันออก
 ได้แก่ ฮินโต (เกิดในญี่ปุ่น), ชงจ้อ (เกิดในจีน), เต๋า,
 (เกิดในจีน), ศาสนาที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้หรือ
 อินเดีย ได้แก่ เซน, พุทธ, ลัทธิ, ฮินดู; ศาสนาที่มีแหล่ง
 กำเนิดในเอเชียตะวันตก ได้แก่ คริสต์ (เกิดในปาเลสไตน์)
 โซโรแอสเตอร์ (เกิดในอิหร่านหรือเปอร์เซีย) ยิว (เกิดใน
 ปาเลสไตน์) และอิสลาม (เกิดในอาหรับ) การเรียงลำดับ
 ศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่เหล่านี้ นอกจากเรียงตามแนวภูมิศาสตร์
 คือจากเอเชียตะวันออกไปหาเอเชียตะวันตกแล้ว ยังเรียง

ตามตัวอักษรในเมื่อคำสอนนั้น ๆ เกิดในเอเชียใต้ หรือ
เอเชียตะวันตกด้วยกัน นี่เป็นเรื่องของการเรียงลำดับ

พูดอย่างเข้าใจง่ายก็คือ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงคำสอน
ทั้งในทางเรียงลำดับ และในทางประวัติดังต่อไปนี้

๑. ศาสนาในชั้นแรก

๒. ศาสนาที่ตายไปแล้ว

ก. ในยุโรปมี ๔ คือ :-

- (๑) ศาสนาของพวกกรีกโบราณ
- (๒) ศาสนาของพวกคิวตันโบราณ
- (๓) ศาสนาของพวกโรมันโบราณ
- (๔) ศาสนาของพวกสแกนดิเนเวียโบราณ

ข. ในอเมริกามี ๒ คือ :-

- (๑) ศาสนาของพวกเปรูโบราณ
- (๒) ศาสนาของพวกเม็กซิกันโบราณ

ค. ในออฟริกา มี ๑ คือ :—

ค่านาของอียิปต์โบราณ

ม. ในเอเชีย มี ๕ คือ :—

(๑) ค่านาของพวกบาบิโลเนียน

(๒) ค่านาของพวกฟินิเซียน

(๓) ค่านานั่นกั

(๔) ค่านามิถรา

(๕) ค่านาของพวกชิตไท

๓. ศาสตร์นาที่ยังมีชีวิตอยู่

ก. ที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียตะวันออก มี ๓

คือ :—

(๑) ค่านาจีนโต (เกิดในญี่ปุ่น)

(๒) ค่านาขงจื้อ (เกิดในจีน)

(๓) ค่านาเต๋า (เกิดในจีน)

ข. ที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียใต้หรืออินเดีย มี

๔ คือ :—

- (๑) ศาสนาเซน
- (๒) ศาสนาพุทธ
- (๓) ศาสนาอิสลาม
- (๔) ศาสนาฮินดู

ค. ที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียตะวันตก มี ๔

คือ:-

- (๑) ศาสนาคริสต์ (เกิดในปาเลสไตน์)
- (๒) ศาสนาโซโรแอสเตอร์ (เกิดในอิหร่าน หรือ เปอร์เซีย)
- (๓) ศาสนายิว (เกิดในปาเลสไตน์)
- (๔) ศาสนาอิสลาม (เกิดในอาหรับ)

๔. ประวัติที่ฟังกล่าว

- (๑) เรื่องทั่ว ๆ ไป
- (๒) ประวัติศาสตร์ศาสดา
- (๓) ประวัติคัมภีร์ศาสนา
- (๔) ความเกี่ยวข้องและข้อเปรียบเทียบับศาสนาอื่น
- (๕) สถานะในปัจจุบัน

ในเรื่องประวัติที่ฟังกล่าว อันแบ่งออกเป็น ๕ หัวข้อนี้ จะกล่าวได้พิสดารก็เฉพาะคำสอนที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนคำสอนที่ตายไปแล้ว กล่าวได้เพียงย่อๆ เพราะหลักฐานต่างๆ มีเหลืออยู่น้อยมาก อนึ่ง ข้อที่ว่าด้วยความเกี่ยวข้อง และข้อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นนั้น จะกล่าวเท่าที่จำเป็นและไม่ซ้ำกับที่กล่าวไว้แล้วในหนังสือเรื่องคำสอนเปรียบเทียบ ที่พิมพ์เสร็จก่อนหนังสือเรื่องนี้